

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ВІДДІЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ НАПН УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ НАПН УКРАЇНИ

**ОСВІТНІЙ
УКРАЇНОЦЕНТРИЗМ
ГЕОРГІЯ ФІЛІПЧУКА**

Київ * 2016

УДК 74:87.25(4Укр.) Г. Філіпчук
ББК 37:165.745(477) Г. Філіпчук
О-72

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
(Протокол №2 від 29.02. 2016 р.)*

Редакційна колегія:

Ничкало Н.Г., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, голова
Боровік О.М., науковий співробітник, заступник голови
Лук'янова Л.Б., доктор педагогічних наук, професор
Шльосек Ф., голова Наукового товариства "Польща-Україна", доктор хабілітований, професор
Мовчан П., голова Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка
Тименко В.П., доктор педагогічних наук, професор
Хомич Л.О., доктор педагогічних наук, професор
Лавріненко О.А., доктор педагогічних наук, професор
Сотська Г.І., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Вовк М.П., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Грищенко Ю.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Філіпчук Н.О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Рецензенти:

Радкевич В.О., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
Миропольська Н.Є., доктор педагогічних наук, професор

О-72 Освітній україноцентризм Георгія Філіпчука : зб. наук. пр. / [редкол.: Н. Ничкало (голова), та ін. ; упоряд.: Н. Ничкало, О. Боровік] ; НАПН України ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України.— К. : Богданова А.М., 2016.— 548 с.

ISBN 978-966-2184-24-2

У збірнику наукових праць висвітлюються соціокультурні, ідейні, історичні, педагогічні засади націєтворчості. Запропоновано підходи, позиції, світовідчуження, що торкаються багатьох актуальних проблем життєдіяльності українського суспільства, значущості національних і загальнолюдських цінностей для творення якісно нової філософії вітчизняної освіти в умовах глобального світу. Наголошується на необхідності впровадження принципів сталого розвитку.

Праця буде корисною для педагогів, науковців, студентської молоді, державних службовців, громадськості.

УДК 74:87.25(4Укр.) Г. Філіпчук
ББК 37:165.745(477) Г. Філіпчук

ISBN 978-966-2184-24-2

- © Національна академія педагогічних наук України, 2016
- © Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2016
- © ФО-П Богданова А.М., 2016

<i>Ганна Товканець. Міжкультурна толерантність у професійній діяльності майбутнього педагога.</i>	317
<i>Тетяна Вальковьяк. Problemy pedagogicznego kształcenia nauczycieli</i>	324
<i>Світлана Соломаха. Педагогіка індивідуальної дії: наука і мистецтво</i>	334
<i>Надія Орлова. Педагогічний досвід Тараса Шевченка</i>	342
<i>Галина Сотська. Проблема екологізації змісту мистецько-педагогічної освіти у педагогічному дискурсі.</i>	351
<i>Галина Тарасенко. Методологічні основи формування екологічної свідомості вчителя у контексті аксіологічного підходу</i>	357
<i>Тетяна Федірчик. Науково-методична система розвитку педагогічного професіоналізму викладача вищої школи.</i>	364
<i>Алла Козир. Педагогічні умови технологізації процесу формування професійної майстерності майбутнього педагога-музиканта.</i>	376
<i>Олена Біда. Педагогічні умови збереження і зміцнення здоров'я студентської молоді в освітньому процесі.</i>	384
<i>Наталія Пазюра. Передумови виникнення та розвиток альтернативної педагогічної освіти в США</i>	388
<i>Наталія Флегонтова. Формування комунікативного досвіду викладачів вищих педагогічних навчальних закладів.</i>	394
<i>Ніна Гомеля. Формування комунікативної культури педагога у контексті особистісного підходу</i>	399
<i>Ольга Грищенко. Педагогічна майстерність вчителя: сучасні підходи до сутності і структури</i>	405
<i>Зоряна Удич. Модель фахової підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивного класу</i>	411
<i>Мирослава Брацлавська-Хаґуе. Zastosowanie biblioterapii w pracy korekcyjno-kompensacyjnej z uczniem dyslektycznym.</i>	418
<i>Людмила Мільто. Український та європейський впливи на розвиток російської науки та освіти у XVIII ст.</i>	424
Розділ 6. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ	431
<i>Олександр Вознюк. Концептуальні ідеї дослідження особистісно-професійної сфери педагога.</i>	432
<i>Нінель Сидорчук. Культурологічні засади підготовки професійних кадрів у навчальних закладах університеського типу</i>	438
<i>Мирослава Вовк. Культурологічні та полікультурні засади розвитку української фольклористики</i>	445

Модель фахової підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивного класу

Сучасна реформа освіти ставить чимало викликів як перед педагогами, так і суспільством в цілому. Досі залишається чимало дискусійних питань, які пов'язані із подальшим розвитком цієї галузі. Серед них — і нова для української освіти інклюзивна складова.

Слушно зазначає Г. Філіпчук, що в умовах модернізації освіти усіх рівнів необхідно вирішити цілий ряд системних завдань: нормативно-правових, економічних, змістових, кадрових, методичних, світоглядних¹. Жодне із цих завдань досі не розв'язане у процесі впровадження інклюзивного навчання. І це тоді, коли більшість суб'єктів освітнього простору вже визнає, що інклюзивний навчально-виховний заклад — це еволюційний напрям розвитку освіти. До того ж, він виступає результатом реалізації інноваційної парадигми, яка покликана власне удосконалити сучасну систему освіти.

Питання впровадження інклюзивної освіти в Україні останніми роками стали актуальними для багатьох дослідників. Зокрема, досліджуються проблеми: загальні аспекти організації інклюзивного освітнього простору (В. Засенко, А. Колупаєва, Т. Сак, Н. Слободянюк, Н. Софій); дошкільна інклюзія (І. Білецька, Л. Білецька, О. Завальнюк); окремі аспекти підготовки майбутнього вчителя початкових класів до роботи з учнями із особливими потребами (В. Бондар, Л. Гречко, М. Матвеева, С. Миронова, Н. Назарова, В. Синьова, Л. Шипіцина); професійна підготовка педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти (І. Демченко, Є. Юсупова); організація навчально-виховного і корекційного супроводу в інклюзивному класі (О. Кулик, С. Литовченко, Ю. Найда, І. Супрун, О. Таранченко, В. Шнайдер, Г. Фінько,) та ін.

Аналіз джерел демонструє багатогранність проблеми інклюзивної освіти і недостатню розробку питання системи фахової підготовки педагогічних кадрів до роботи в умовах інклюзивного середнього загальноосвітнього закладу. Як зазначає А. Колупаєва, однією з най-

**Зоряна
УДИЧ**
кандидат
педагогічних наук
викладач кафедри
педагогіки та
менеджменту
в освіті
Тернопільського
національного
педагогічного
університету
імені В. Гнатюка

¹ Філіпчук Г.Г. Національна освіта: особистість і суспільство [Текст] : зб. наук. пр. / Георгій Філіпчук. — Чернівці : Зелена Буковина, 2013. — С. 710.

більш актуальною проблемою є саме якісна підготовка педагогічних кадрів здатних ефективно працювати із учнями з особливими потребами в умовах інклюзивного класу².

Визначальними категоріями цієї проблеми є “інклюзивна освіта”, “інклюзивне навчання”, “учні з особливими потребами”, “інклюзивний клас”, “інклюзивна компетентність педагогів”. Жодне із цих понять не знайшли свого відображення в “Енциклопедії освіти”, яка є найбільш повним довідково-аналітичним джерелом педагогічної та психологічної науки³. Це свідчить про інноваційність досліджуваної проблеми та недостатність її наукового обґрунтування. Зокрема, під поняттям “інклюзія” традиційно розуміється процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі (насамперед тих, хто має певні порушення у психофізичному плані); “учні з особливими потребами” — це учні із порушеннями у психофізичному розвитку, які потребують врахування їх особливостей в організації доступу до якісної освіти (однак треба пам’ятати, що це поняття більше ширше і охоплює ще обдарованих школярів); “інклюзивна школа” — це заклад освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі; “інклюзивний клас” — це клас, який об’єднує учнів із типовим розвитком та учнів з особливими потребами, що враховується у навчально-виховному процесі.

Моделювання є основною категорією теорії пізнання, на якій ґрунтуються теоретичні й експериментальні методи наукового дослідження. Розробка моделі зумовлена необхідністю удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів певної спеціальності до формування роботи в умовах інклюзивного класу. Запропонована нами модель педагогічної системи дозволяє оцінити зв’язки між різними факторами впливу на неї та виявляти на цій основі психолого-педагогічні закономірності⁴. Розробляючи модель підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивного класу, ми прагнули зробити її інформативною, зручною у користуванні, такою, яка не суперечить іншим педагогічним об’єктам системи, виявити механізми управління даним процесом через вплив на окремі її компоненти⁵.

Основними структурними компонентами запропонованої моделі є: мета і завдання, умови її успішної реалізації; принципи, етапи та шляхи підготовки студентів, рівні навчальних досягнень студентів (рис. 1). Усі компоненти

² Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою / А.А. Колупаєва // Особлива дитина: навчання і виховання. — 2014. — № 2 (70). — С. 7–18.

³ Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України : гол. ред. В.Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.

⁴ Михеев В.И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике [текст] : — 3-е изд., стереотип. / В.И. Михеев. — М. : КомКнига, 2006. — С. 8.

⁵ Лодатко Є.О. Моделювання в педагогіці: точки відліку / Є.О. Лодатко // Е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку». — 2010. — Вип. №1. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://intellectinvest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n1_2010_st_2/.

спрямовані на створення системи формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів. Серед основних підходів до розробки даної моделі було застосовано системний, інтегративний, особистісно зорієнтований.

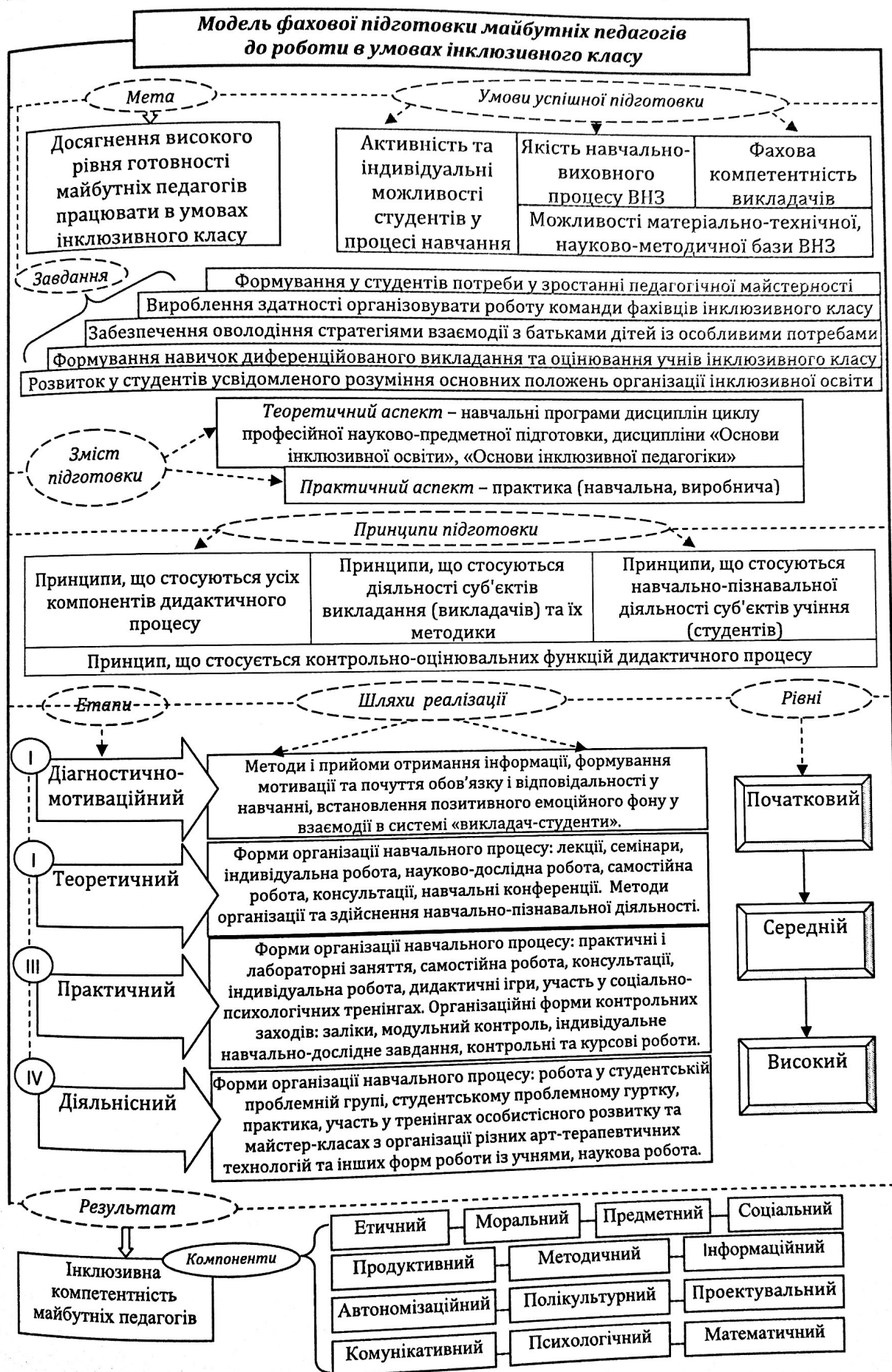

Рис. 1. Модель формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів

У моделі важливе місце посідають принципи, що виступають у ролі базових, спрямовуючих положень, нормативних вимог до організації та проведення дидактичного процесу. Вони є загальним орієнтиром для визначення змісту, засобів, форм, методів організації підготовки студентів. У педагогіці принципи прийнято тлумачити як керівні, вихідні положення, вимоги до діяльності⁶. Вважаємо, що визначальними принципами організації підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього закладу мають стати як традиційні, так і нетрадиційні. Пропонуємо здійснити їх аналіз за В. Ягуповим⁷:

1. Принципи, що стосуються усіх компонентів дидактичного процесу: науковість; наочність; системність і послідовність навчання; оптимальне співвідношення традиційних форм і методів організації навчального процесу; оптимізація навчально-виховного процесу; поєднання теоретичної і практичної підготовки; зв'язок навчання з життям, інформатизація; нетрадиційність системи навчання; диференціація навчання; міжпредметні зв'язки.

2. Принципи, що стосуються діяльності суб'єктів викладання (викладачів) та їхньої методики: доступність викладання; партнерство і співробітництво; рефлексія учасників навчального процесу (викладачів).

3. Принципи, що стосуються навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів учіння (студентів): вмотивованість; активність, свідомість та самостійність гармонійний розвиток особистості майбутнього педагога; емоційність; креативність; участь студентів у науково-дослідній роботі; рефлексія учасників навчального процесу (студентів).

4. Принцип, що стосується контрольно-оцінювальних функцій дидактичного процесу: міцність засвоєння знань, умінь і навичок.

Акцентуємо увагу на деяких з них.

Оптимізація навчально-виховного процесу — це залучення додаткових ресурсів з метою досягнення високого рівня готовності студентів до інклюзивної роботи. Сьогодні в Україні діє вже чимало громадських і благодійних організацій, державних структур (центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, психолого-медико-педагогічні консультації та ін.), які займаються питаннями дітей-інвалідів, інклюзивної освіти. З метою підвищення якості навчального процесу необхідно залучати їх представників.

Зв'язок навчання з життям, інформатизація передбачає використання під час занять життєвого досвіду студентів, висвітлення реальних умов, в яких відбувається процес впровадження інклюзії в Україні, проблем, з якими зіштовхнуться молоді педагоги. Розуміння сутності інклюзивної педагогіки і усвідомлення можливих перепон має стимулювати студентів до пошуку ефективних шляхів їх подолання.

⁶ Кучерявий О.Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Г. Кучерявий.— К. : Слово, 2014.— С. 94.

⁷ Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посіб / В.В. Ягупов.— К. : Либідь, 2002.— С. 294.

Нетрадиційність системи навчання полягає у використанні в системі підготовки майбутніх педагогів нових форм навчання (тренінгів, суспільних оглядів, соціологічного опитування, рольових ігор, дискусій та ін.). Завдяки їм відбувається активізація студентів, розвиток їх індивідуальних здібностей, ерудиції й уяви, налагодження діалогу між викладачем і студентами, виявляються часом суперечливі проблеми⁸.

Принцип *доступності викладання* вимагає від викладача складний зміст навчального предмета, у якому використовуються досягнення інших, невласних конкретній спеціальності, наук (зокрема медицини, корекційної психопедагогіки та ін.), подавати зрозуміло, застосовуючи усі складові педагогічної майстерності. Звідси і високі вимоги до компетентності самого викладача.

Партнерство і співробітництво передбачає створення позитивного психологічного фону взаємодії у системі “викладач – студент”, переведення студентів у статус суб’єктів начально-виховного процесу, що впливає на їх активізацію, мотивацію, світоглядну позицію.

Емоційність як принцип навчання сприяє не лише розвитку емоційного інтелекту та мотивації навчання, але й впливає на формування нових ціннісних установок у студентів, їх світогляду та ставлення людей з особливими потребами, звільненого від суспільних стереотипів.

Таким чином, принципи організації системи підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивного класу мають охоплювати усі складові освітнього процесу у вищій школі і впливати на визначення стратегій й тактики практичних дій суб’єктів цього процесу. Це дозволить із мінімальними ресурсними затратами сформувати необхідну для успішної роботи інклюзивну компетентність майбутніх педагогів.

Реалізація авторської моделі підготовки передбачає поетапну організацію навчальної діяльності: 1) *діагностично-мотиваційний* – визначення, корекція і розвиток необхідних умінь студентів; створення сприятливого психологічного мікроклімату у взаємостосунках у системі “викладач–студент”; з’ясування їх життєвого досвід у взаємодії із людьми з інвалідністю та емоційне забарвлення їх проблем розвитку; формування уявлення про освіту дітей з особливими потребами та їх інтеграцію у суспільство; розвиток спрямованості студентів на педагогічну роботу в умовах інклюзивного класу; 2) *теоретичний* – формування основних уявлень та знань про освітню інклюзію, українську нормативно-правову базу у цій галузі, відповідний зарубіжний досвід, процес організації інклюзивного освітнього закладу, залучення до вирішення питання інклюзивної освіти суспільних інститутів; організацію навчання дітей з різними особливими потребами; загальні принципи здійснення адаптації та модифікацій навчально-виховного процесу; функціонування шкільної команди підтримки інклюзивного класу; 3) *практичний* – формування методичних умінь щодо формування освітнього середовища для учнів з особливими освітніми

⁸ Брюховецька О. Розвиток готовності майбутніх психологів до використання нетрадиційних форм навчання в процесі особистісно орієнтованої підготовки в системі ППО / О. Брюховецька // Післядипломна освіта в Україні / гол. ред. В. Семиченко. – К.: ЦІППО, 2013. – № 2. – С. 43–47.

потребами шляхом забезпечення психолого-педагогічного, медико-соціального супроводу; розробки курікулуму; застосовування підходів диференційованого викладання та оцінювання навчальних досягнень та розвитку учнів з особливими освітніми потребами; застосовування різних методів контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими потребами; застосовування ефективних стратегій взаємодії з різнопрофільними фахівцями та батьками дітей з особливими потребами; 4) *діяльнісний* – формування позитивного досвіду роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища через участь у роботі студентської проблемної групи чи студентського проблемного гуртка, під час проходження практики (навчальної і виробничої), участь у тренінгах особистісного розвитку та майстер-класах з організації різних арт-терапевтичних та реабілітаційних технологій чи інших форм роботи із учнями та батьками, здійснення наукової роботи.

Запропонований підхід дозволить створити позитивний емоційний фон навчального процесу, налаштувати студентів на активну роботу, ознайомити з теоретичною основою підготовки, сформувати у них необхідні операційні уміння і навички та отримати початковий досвід роботи в умовах інклюзивного класу.

У дослідженнях, метою яких є моделювання певного педагогічного процесу, визначено рівні, що є ступенями досягненої якості. У авторській моделі рівні допомагають з'ясувати ефективність її впровадження і готовності студентів працювати в інклюзивному середовищі. Узагальнено рівні характеризуються як: 1) *початковий* – фрагментарними, обмеженими знаннями про проблеми та особливості учнів з різними нозологіями і специфіки роботи в умовах інклюзивної освіти; недостатньо сформованими методичними навичками; 2) *середній* – переважно правильним, хоча і не систематизованим розумінням усіх аспектів та специфіки формування інклюзивного середовища в освітньому закладі; частково сформованими, без достатнього досвіду практичного застосування необхідними методичними навичками; 3) *високий* – повними, глибокими, систематизованими і якісними знаннями про специфіку здійснення навчально-виховної роботи в інклюзивному класі, взаємодії іншими фахівцями; достатньо сформованими різними методичними навичками.

Сутність рівнів визначається з урахуванням: мотиваційного, когнітивного, операційного, рефлексивного та особистісного компонентів. Аналізуючи проблему професіоналізації суб'єктів інклюзивного простору, М. Чайковський запропонував розглядати її у контексті формування відповідного досвіду⁹.

Кінцевим результатом фахової підготовки майбутнього учителя нової генерації має стати його інклюзивна компетентність. Це поняття ще не увійшло до академічних педагогічних праць, але вже є предметом досліджень. Так, найчастіше інклюзивна компетентність трактується як: а) необхідний обсяг знань та вмінь, утілених у здатності виконувати професійні функції, зважаючи на особливі потреби молоді, яка має вади здоров'я, та інтегрувати їх у середовище загаль-

⁹ Чайковський М. Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу / Михайло Чайковський // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Л., 2012. – № 2. – С. 15–21.

ноосвітнього закладу, створюючи умови для розвитку й саморозвитку¹⁰, б) інтегральна характеристика педагога (учителя, асистента), що впливає на здатність розв'язувати професійні завдання в умовах інклюзивного підходу до освітньої діяльності¹¹. Виходячи із наведених тлумачень пропонуємо інклюзивну компетентність учителя розглядати як його психолого-педагогічну, корекційну і реабілітаційну готовність (світоглядно-теоретична підготовка) і здатність (сформованість мотивації і наявність практичного досвіду) здійснювати організацію інклюзивного середовища у класі, де навчаються учні з особливими потребами, що передбачає здійснення відповідного навчально-виховного процесу, взаємодію із усіма суб'єктами цього процесу. На наше переконання, інклюзивна компетентність має стати складовою професійної компетентності учителя. Завдяки цьому його підготовка відповідатиме викликам сучасної освіти.

З метою впровадження запропонованої моделі і отримання якісних результатів інклюзивної підготовки майбутніх учителів необхідно удосконалити навчально-методичну базу, впроваджувати додаткові навчальні дисципліни ("Основи корекційної педагогіки", "Основи дефектології", "Основи інклюзивної освіти", "Інклюзивна педагогіка" та ін.), а у зміст інших фахових дисциплін додати питання специфіки організації освітнього середовища для учнів з особливими потребами, налагодити систему міжнародного стажування у провідних університетах Європи та північної Америки для молодих науковців, які досліджують проблеми спеціальної й інклюзивної освіти та тих, хто вже працює у цій системі, здійснювати педагогічну діяльність на базі інклюзивних та спеціалізованих освітніх закладів, налагодити співпрацю із психолого-медико-педагогічними консультаціями, громадськими організаціями. На жаль, до сьогодні не введено до переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка педагогічних кадрів, додатково кваліфікації: "асистент учителя класу з інклюзивним навчанням"¹², а без нього організувати якісну роботу інклюзивного класу не можливо. Ще однією проблемою, яка потребує подальшого наукового аналізу, є відсутність точного опису інклюзивної компетентності різних категорій учасників навчально-виховного процесу в інклюзивних закладах освіти¹³.

Підготовка майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивного класу потребує комплексного підходу, удосконалення змісту підготовки й навчально-методичної бази, налагодження партнерських стосунків із громадськими організаціями та державними установами, які опікуються питаннями осіб з інвалідністю.

¹⁰ Соловей Т.В. Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти / Т.В. Соловей, М.Є. Чайковський // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». — Хмельницький, 2013. — № 1 (7). — С. 220–224.

¹¹ П'ятакова Т.С. Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід / Т.С. П'ятакова // Порівняльно-педагогічні студії. — 2012. — № 1 (11). — С. 93–98.

¹² Ленів З. Підготовка кадрів для створення оптимальних умов дітям із порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному середовищі // Особлива дитина: навчання і виховання. — 2014. — № 3. — С. 18.

¹³ Зброєва Н.Б. Готовність педагога до інклюзивної освіти. (До постановки питання) / Н.Б. Зброєва // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки. — 2012. — № 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzsp_2012_7_5.pdf